

Віталій ХОМЕНКО

кандидат історичних наук,
викладач історії

Конотопського індустріально-педагогічного
фахового коледжу
Сумського державного університету

**ДО ПИТАННЯ ВСЕРОСІЙСЬКИХ УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ:
ПОГЛЯДИ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ
СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ
І ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ В ЕМІГРАЦІЇ**

Лютнева революція радикальним чином вплинула на політичну ситуацію не тільки в Росії, але й в Україні. Зречення царя Миколи II зумовило пошук нової формули існування російської державності. Зрозуміло, що Україна, яка протягом більшої частини 1917 р. ще перебувала в системі російських політичних координат, теж певний час брала участь у цих процесах. Більшість тодішнього загальноросійського політикуму, враховуючи й українську його частину, бачила кінцевим результатом революції скликання Всеросійських Установчих зборів (далі – ВУЗ), які мали визначити державний устрій російської держави після ліквідації монархії.

Основні питання створення, діяльності та розпуску ВУЗ вивчалися достатньо ґрунтовно, переважно ще радянськими, з відповідними заідеологізованими трактовками, та сучасними російськими істориками¹ і отримали досить широке висвітлення навіть на рівні

---

¹ Див.: Н. Л. Рубинштейн, *К истории Учредительного собрания*, Москва; Ленинград (Гос. соц.-экон. изд-во), 1931, 128 с.; *Всероссийское учредительное собрание*, Москва; Ленинград (Государственное издательство), 1930, 219 с.: табл.; В. І. Гусев, 'Більшовицькі організації України в боротьбі за маси в період підготовки та проведення виборів до Всеросійських установчих зборів', *Український історичний журнал*, 6 (1972) 49–54; *Всероссийское Учредительное Собрание. Первый и единственный день его занятий (5–6 января 1918 года): стенографический отчет*, К. (Абрис), 1991, 99 с., XII; Л. Г. ПРОТАСОВ, *Всероссийское Учредительное собрание: История рождения и гибели*, Москва (РОССПЭН), 1997, 368 с.; Л. Г. ПРОТАСОВ, *Люди Учредительного собрания. Портрет в интерьере эпохи*, Москва (РОССПЭН), 2008, 463 с.

енциклопедичних статей². Регіональні особливості виборів до ВУЗ на території України досліджували сучасні українські історики³.

Переважно вчені, вивчаючи різноманітні аспекти історії ВУЗ, акцентували свою увагу на подіях 1917–1918 рр., тобто на тому часі, коли відбулися вибори до Установчих зборів, коли вони почали свою роботу, але дуже швидко були розігнані більшовицькою владою. Значний інтерес викликали й події 1918 р., пов'язані зі спробами Партії соціалістів-революціонерів (далі – ПСР) вже в умовах громадянської війни в Росії все-таки реалізувати ідею ВУЗ. Але, працюючи у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, нами було виявлено невідомий сучасним дослідникам документ, який дозволяє говорити про те, яким було ставлення еміграційних груп українських есерів до ідеї ВУЗ, яка продовжувала цікавити російських соціалістів навіть в еміграції. Цим документом є заява Української партії соціалістів-революціонерів (далі – УПСР) з приводу наради членів ВУЗ у Парижі, що відбувалася з 8 по 21 січня 1921 р. Власне, сама нарада є достатньо відомою подією, але документи українських політичних партій, які б її стосувалися, виявленими, наскільки нам відомо, ще не були. Отже, у цій статті коротко згадаємо історію ВУЗ, охарактеризуємо нараду, спробуємо проаналізувати виявлений документ і з'ясувати, в яких умовах, як, чому і навіщо він був створений.

Спочатку слід зупинитися на історії ВУЗ. Зазначимо, що скликання зборів стало одним з найважливіших завдань створеного 2 (15) березня 1917 р. Тимчасового уряду Росії. Вони фактично мали визначити, якою буде нова російська держава. Вибори до ВУЗ розпочалися 12 (25) листопада 1917, але не змогли завершитися у встановлені терміни. У них взяло участь понад 50 млн. виборців. 19,1 млн. голосів

² Див.: *Всероссийское Учредительное собрание: Энциклопедия*, Москва (Политическая энциклопедия), 2014, 553 с.

³ Див.: О. Б. Комарніцький, 'Містечка Правобережної України і вибори до Всеросійських Установчих Зборів наприкінці 1917 р.', *Краєзнавство*, 1 (2002) 86–89; І. Зенич, 'Організація виборів до Всеросійських Установчих зборів на Полтавщині', *Український історичний збірник*, 16 (2013) 102–118; І. Зенич, 'Процес підготовки виборчих матеріалів під час виборів до Всеросійських установчих зборів на Київщині', *Український історичний збірник*, 17 (2014) 166–175; І. Зенич, 'Організація виборів до всеросійських установчих зборів на Волині в 1917 р.', *Краєзнавство*, 1 (2014) 163–171; І. Зенич, 'Підготовка виборів до Всеросійських Установчих зборів в 1917 р. в Подільській губернії', *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, 23 (2015) 338–345.

(39,5 %) були віддані ПСР, 10,9 млн. (22,5 %) – Російській соціал-демократичній робітничій партії (більшовики), 2,2 млн. (4,5 %) – Конституційно-демократичній партії (кадети), 1,5 млн. (3,2 %) – Російській соціал-демократичній робітничій партії (меншовики), 0,44 млн. (0,9 %) – соціалістам-федералістам (есефи). Понад 7 млн. голосів (14,5 %) зібрали списки національних соціалістичних та неонародницьких партій. Решта голосів розподілилася між списками національних не-соціалістичних партій, праволіберальних та консервативних партій, конфесій, кооперативів. В Україні дві третини голосів зібрали соціалістичні партії, серед яких домінувала УПСР, за яку практично одностайно голосувало українське село. Мандати членів зборів отримали 78 українських есерів і 12 українських соціал-демократів⁴.

Але більшовики, які шляхом перевороту ліквідували Тимчасовий уряд та захопили владу в країні, зробили все, щоб ВУЗ не змогли ефективно працювати. Зрозуміло, що для нової влади результати виборів до ВУЗ були невтішними, тому більшовики логічно передбачали, що і рішення зборів, найвірогідніше, не будуть на їхню користь. Так і сталося. Збори почали свою роботу 5(18) січня 1918 р. під головуванням есера Віктора Чернова. На них були присутні 410 депутатів тільки від лівих партій-переможців. Більшість з них належала есерам-центристам, більшовики та ліві есери мали 155 мандатів. Відкрив засідання за дорученням Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету (далі – ВЦВК) його голова Яків Свердлов, який висловив надію на “полное признание Учредительным собранием всех декретов и постановлений Совета Народных Комиссаров”⁵ і запропонував прийняти написаний Володимиром Леніним проект “Декларації прав трудящого і експлуатованого народу”⁶. Прийнявши Декларацію, ВУЗ би визнавали радянську владу більшовицького зразка. Однак збори більшістю в 237 голосів проти 146 відмовилися навіть обговорювати більшовицьку Декларацію⁷.

Натомість, депутати ВУЗ прийняли закон про землю, звернення до воюючих державам із закликом почати мирні переговори та по-

⁴ В. Ф. ВЕРСТЮК, ‘Всеросійські установчі збори’ [в:] *Енциклопедія історії України: У 10 т., т. 1: А–В*, К. (Наук. думка), 2003, с. 647–648.

⁵ *Всероссийское учредительное собрание*, с. 3.

⁶ *Ibid.*, с. 4.

⁷ *Ibid.*, с. 64.

станову про проголошення Російської Демократичної Федеративної Республіки⁸. Такі рішення не задовольняли більшовиків, відтак, о 5-й годині ранку 6 (19) січня 1918 р. ВУЗ були розігнані. Того ж дня ВЦВК ухвалив заздалегідь написаний Володимиром Леніним декрет про розпуск зборів.

Потрібно сказати, що російські есери не змирилися з таким станом речей. Ідея ВУЗ протягом тривалого часу залишалася складовою частиною їх ідеології та знайшла своє втілення у партійних документах. Наприклад, Поволжський Обласний комітет ПСР 30 червня 1918 р. виступив із заявою, яка містила такі заклики: “Долой палачей, долой Гражданскую войну, да здравствует Учредительное собрание!”⁹ Російські есери вважали, що “Власть должен получить единственный ее законный обладатель – народ, и получить через всенародно избранное Учредительное собрание, которое закрепит за трудящимися завоеванные революцией землю и волю”¹⁰ і вимагали “восстановления органов местного самоуправления, распущенных новой властью, свободы слова и печати, а также уничтожения «позорного Брестского мира, разорвавшего Российскую республику и отдавшего Россию в руки немцев, мира, создавшего войну всех против всех и вместе с ней голод и безработицу»”¹¹.

Поряд з цим, слід підкреслити, що члени ПСР не прийнявши розгін ВУЗ, намагалися зрозуміти чому не вийшло втілити цю ідею в життя і робили спроби все-таки її реалізувати. Так, до літа 1918 р. за підтримки повсталого Чехословацького корпусу на величезній території Поволжя та Сибіру утворилося кілька есерівських і проесерівських урядів, які почали збройну боротьбу проти більшовиків. Низка колишніх членів ВУЗ переїхали до Самари, де утворили Комітет членів Установчих зборів на чолі з Володимиром Вольським, інша частина депутатів створила комітет в Омську. У вересні 1918 р. на Державній нараді в Уфі кілька регіональних урядів об’єдналися, обравши Тимчасовий Всеросійський уряд (Директорію) на чолі з правим есером Миколою Авксентьевим. Що характерно, одним зі своїх

⁸ *Всероссийское учредительное собрание*, с. 112–113.

⁹ О. Л. ПРОТАСОВА, *Деятели демократического социализма в контексте политической культуры российского общества первой четверти XX века*, Тамбов (Изд-во ФГБОУ ВО “ТГТУ”), 2017, с. 215.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*, с. 215–216.

завдань Директорія проголосила відновлення в Росії Установчих зборів. Наступ Червоної армії в серпні–вересні 1918 р. змусив Директорію переїхати до Омська, проте прагнення частини есерів зібрати депутатів й оголосити про відкриття ВУЗ, обраних у 1917 р., цього разу не влаштувало праві політичні сили. 18 листопада 1918 р. Директорія була повалена військовими під керівництвом Олександра Колчака, якого було проголошено Верховним правителем Росії. Проти цього намагався протестувати очолюваний Віктором Черновим З'їзд членів Установчих зборів, але це жодних результатів не дало¹², більше того, після цього есерівські державницькі проєкти в Росії фактично були ліквідовані.

Надалі, активну політичну діяльність, пов'язану з ідеєю ВУЗ, представники ПСР могли здійснювати тільки в еміграції. Загалом, початок есерівської еміграції поклав від'їзд Миколи Русанова і Василя Сухомлина в березні–квітні 1918 р. в Стокгольм, де вони з Дмитром Гавронським утворили Закордонну Делегацію ПСР¹³. Зрештою, за кордоном виявилось досить багато провідних діячів ПСР, зокрема Олександр Керенський, В. Чернов, М. Авксентьев, Катерина Брешко-Брешковська, Марк Вишняк, Володимир Зензінов, Єгор Лазарев, Осип Мінор та інші.

Центрами есерівської еміграції стали Париж, Берлін і Прага. У Парижі переважали праві есери на чолі з М. Авксентевим та О. Керенським, у Празі більшість була за лівими і центристами. Чисельно праві есери були в меншості, але саме вони переважно визначали позицію есерівської еміграції¹⁴. Власне, якраз вони продовжували підтримувати ідею ВУЗ і з ними пов'язане скликання наради колишніх депутатів цих зборів, на яких варто зупинитися детальніше. Російські есери намагалися використати цю нараду для утворення в еміграції коаліції всіх російських демократичних соціалістичних сил, які мали представляти Росію за кордоном. Адже, наприклад, на думку М. Авксентєва, «предстательствовать за новую Россию, выступать именно в ее, этой новой

¹² Детальніше про намагання російських есерів реалізувати свою політичну програму у Росії після розгону ВУЗ див.: В. Г. МЕДВЕДЕВ, *Белый режим под красным флагом (Поволжье, 1918 г.)*, Ульяновск (Изд-во СВНЦ), 1998, 220 с.; В. А. ЛАПАНДИН, *Комитет членов Учредительного собрания: структура власти и политическая деятельность (июнь 1918 – январь 1919 гг.)*, Самара (СЦАИИИ), 2003, 242 с.; Л. Г. ПРАЙСМАН, *Третий путь в Гражданской войне. Демократическая революция 1918 года на Волге*, Санкт-Петербург (Изд-во им. Н. И. Новикова), 2015, 536 с.

¹³ О. Л. ПРОТАСОВА, *Op. cit.*, с. 231.

¹⁴ *Ibid.*

России, интересах с наибольшим и единственным авторитетом могут не представители институтов, упраздненных революцией, а иные – те, кто являются членами учреждения, рожденного революцией, бывшего высшим упованием демократии, – члены Учредительного собрания”¹⁵. Тобто, така коаліція набуде, так би мовити, легітимного статусу, адже об’єднання має відбутися навколо колишніх депутатів Установчих зборів, а “...лица эти все намечены были всеобщим народным голосованием, почтены доверием революционного народа. Они входили в состав учреждения, не упраздненного народом, а разогнанного грубой силой тех, против кого борется демократическая Россия”¹⁶.

Таким чином, саме праві есери, визнаючи особливу важливість повернення до принципів Лютневої революції і утвердження з часом у Росії цивілізованого демократичного суспільства, ініціювали проведення наради членів Установчих зборів, які перебували за кордоном і представляли різні політичні сили. Незважаючи на неприйняття цієї ідеї членами Центрального Комітету ПСР, що залишилися в Росії, 12 грудня 1920 р. у № 197 газети “Последние новости”¹⁷, яка була однією з найпопулярніших у середовищі російської еміграції, з’явилося звернення до членів ВУЗ, підписане правими есерами М. Авксентьевим, О. Керенським та О. Мінором, в якому пролунав заклик повернути “от красной и белой реакции к заветам мартовской революции”. Перед однодумцями ставилося завдання розробити форми і засоби “защиты чести, достоинства Государства Российского перед лицом народов мира, впредь до восстановления в России законной, свободно самим народом признанной государственной власти”¹⁸.

Сама нарада відбувалася в Парижі з 8 по 21 січня 1921 р. У ній взяло участь усього 32 особи¹⁹, з них 22 представника есерівської партії. Головою був обраний М. Авксентьев, який згодом, підводячи підсумки наради у своїй статті “Итоги”, досить таки оптимістично відзначив, що “Совещание это в истории русской общественности должно быть отмечено положительным знаком”²⁰. На нараді обгово-

¹⁵ Н. Д. Авксентьев, ‘Сложение сил’, *Современные записки*, кн. II (1920) 307.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Российский политический процесс XX–XXI вв.: власть, партии, оппозиция: учебник*, отв. ред. проф. С. М. Смагина, доц. М. А. Пономарева. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://studbooks.net/679256/istoriya/neonarodniki_mensheviki_emigratsii.

¹⁸ О. Л. Протасова, *Op. cit.*, с. 231.

¹⁹ Н. Д. Авксентьев, ‘Итоги’, *Современные записки*, кн. III (1921) 330.

²⁰ *Ibid.*, с. 329.

рювали такі питання: “1) Вопрос об отношении иностранных Держав к Советской власти. 2) Об отношении к возможным торговым сношениям с Советской властью. 3) О силе соглашений, заключенных при раздаче концессий до установления законной государственной власти в России. 4) Об отношении к отторжению иностранными державами отдельных частей Российской государственной территории. 5) Отношение к окраинным государственным образованиям. 6) Положение российских граждан за границей. 7) Государственные имущества России за границей. 8) Положение интернированных, военнопленных и беженцев. 9) О порядке проведения в жизнь постановлений, одобренных Совещанием”²¹. У підсумку була створена виконавча комісія, яка мала реалізовувати рішення наради, готувати наступні зустрічі членів ВУЗ для створення постійного органу, який би представляв інтереси Росії за кордоном. Комісія припинила свою діяльність восени 1922 р.²² Логічно припустити, що це сталося через поступове усвідомлення есерами тих внутрішньополітичних та міжнародних ситуацій, які склались як у Росії, так і на Європейському континенті, а також свого справжнього, далеко не лідерського, місця у політичних процесах російського державотворення, які остаточно переходили під контроль більшовиків.

Звіт про нараду був опублікований у 1921 р. окремою брошу-рою трьома мовами: російською, французькою й англійською²³. Говорити про те, що нарада відіграла якусь важливу роль у середовищі російської політичної еміграції, на нашу думку, недоцільно. Звісно, що становище більшовицької Росії було ще не досить певне і представники колишніх авторитетних російських партій намагалися робити вигляд, що не все ще втрачено, що невдовзі вони зможуть повернутися до Росії, яка звільниться від більшовицької влади, або сама, або за допомогою Антанти, але їх час насправді вже безповоротно минав. ПСР поступово втрачала всі можливості впливати на реальну росій-

²¹ *Совещание членов Учредительного Собрания*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dk1868.ru/history/uchred_sobr1.htm.

²² А. В. Квакин, *Между белыми и красными. Русская интеллигенция 1920–1930 годов в поисках Третьего Пути*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=bryiPonIdv4C&pg=PT441&lpg=PT441&dq=Совещание+Членов+Всероссийского+Учредительного+Собрания>.

²³ Див.: *Частное совещание членов Всероссийского учредительного собрания = Conférence privée des membres de l'assemblée Constituante de Russie: The private conference of members of the Constituent assembly*, Париж (Imp. “Zemgor”), 1921, [4], 68, [6] с.

ську політику. Вони не скористалися своїми шансами, коли мали для цього гарні можливості у 1917 р. Все, що залишалося, це боротися за примарне лідерство в російському еміграційному політикумі, роками обговорюючи російські проблеми, критикуючи більшовиків та закликаючи Європу допомогти.

З іншого боку, маємо абсолютно протилежні погляди на ідею ВУЗ у партії українських есерів. Станом на 1921 р. напевно найактивніша їх частина теж опинилася в еміграції. Провідну роль серед них відігравала Закордонна делегація УПСР (далі – ЗД УПСР), яку очолював Михайло Грушевський. Якщо говорити тільки про українські партії, то есерівська партія була переможцем виборів до ВУЗ, серед членів ЗД УПСР були особи, обрані до ВУЗ, відтак, цілком зрозумілою є їх заява щодо скликаної російськими есерами наради колишніх депутатів Установчих Зборів. З 18 по 23 січня 1921 р. у Празі проходила IV конференція УПСР за кордоном. Саме на ній і обговорювалося питання наради та проекту заяви про ставлення українських есерів до неї.

Власне, сама заява датована 23 січня 1921 р. З неї дізнаємося, що представники есерівської партії, які в 1917 р. були обрані до ВУЗ, володіли інформацією про скликання в Парижі вищезгаданої наради, але не планували брати участь ні у ній, ні у будь-яких інших подібних засіданнях. Поряд з цим, чітко називалися причини такого рішення. По-перше, на думку українських есерів, ідея ВУЗ вже застаріла, адже на території Росії виникли нові самостійні республіки “з вповні зміненою соціальною структурою”²⁴. По-друге, представники УПСР припускали, що метою цих нарад є “організувати замість скрахованих мілітаристичних інтервенцій новий політичний замах на східно-європейську революцію”²⁵. І, по-третє, підкреслювалося право українського народу самому визначати свою долю.

Логіку саме таких аргументів представників УПСР, на нашу думку, зрозуміти неважко. Російської держави, якою вона була в 1917 р., вже не існувало. Партія ж українських есерів пройшла нелегку й часто дуже болісну еволюцію політичних поглядів на майбутнє України. Після утворення Української Центральної Ради (далі – УЦР) у березні 1917 р. більшість українських політичних сил, у тому числі й есери, віддавали перевагу думці про можливість утворення федеративної

²⁴ *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. ф. 3911, оп. 1, спр. 61, арк. 41.

²⁵ *Ibid.*

Росії, у якій знайшла б своє місце і українська автономна республіка. Саме цими ідеями були просякнуті перші три Універсали УЦР. Кардинально іншим був зміст четвертого Універсалу, в якому проголошувалася незалежність Української Народної Республіки (далі – УНР). Таким чином, для УПСР ідея ВУЗ була важливою та актуальною лише на етапі автономістського бачення майбутнього України. Втрата УНР самостійності в ході війн з численними ворогами, переважно з російського табору, не могла вже внести коректив у програмні документи УПСР, відтак, підтримка ідеї ВУЗ в еміграції була б серйозним кроком назад. До того ж, у партійній есерівській програмі важливе місце зайняв принцип “радянської влади”, який, наголошуємо, слід відрізнити від схожого лише за назвою більшовицького постулату про “владу рад”. Відтак, право українського народу на самовизначення бачилося українськими есерами лише у формі незалежної радянської держави. За більшовиками визнавалася лідерська роль у революційному процесі. Але, разом з тим, критикувалася їх національна політика і тактика революційної боротьби. Напевно, найголовнішу роль у формуванні саме таких поглядів на поточну політичну ситуацію відіграв неформальний лідер УПСР М. Грушевський. Вважаємо, що саме йому може належати авторство аналізованого нами документа. А якщо це й не так, то без схвалення істориком, який скрупульозно ставився до найдрібніших деталей, він би не був прийнятий.

Таким чином, у підсумку варто зазначити, що на відміну від ПСР представники УПСР не вірили в можливість реалізації ідеї Всеросійських Установчих зборів в умовах еміграційного життя. Крім того, українські есери під керівництвом М. Грушевського, перейшовши на самостійницькі позиції, вважали ідею Установчих зборів неактуальною та застарілою. Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні невідомих документів як ПСР, УПСР, так і інших партій, які міститимуть нову важливу інформацію щодо широкого кола питань проблеми Всеросійських Установчих зборів.

* * *

Заява УПСР зберігається в друкованому та рукописному вигляді, причому рукописна копія, на відміну від машинописної, написаною українською мовою, російськомовна. Місце та дата написання зазначені. На жаль, з’ясувати чи заява була надіслана поштою, чи оприлюднена в якійсь газеті або журналі, нам не вдалося.

Документ друкується без скорочень українською мовою згідно з сучасними правописними нормами із дотриманням лексичних і стилістичних особливостей мови автора. Помилки виправлено беззастережно. До документа подані коментарі, в яких ідентифікуються персоналії.

ДОКУМЕНТ

З приводу опублікованих в часописах записин ініціативної групи (пп. Керенський¹, Авксентьев², Мінор³) прибути на нараду членів Всеросійських Установчих Зборів в Парижі, зібрані на заграничній конференції Української Партії Соціалістів Революціонерів, яко вибрані до Всеросійських Установчих Зборів, вважають за свій обов'язок, щоб не було непорозумінь, прилюдно заявити, що вони не знаходять для себе можливості брати участь в нарадах і не прибули на них з отсих мотивів:

1. Члени вибрані до Всеросійських Установчих Зборів в 1917 р. при цілком іншій партійній ситуації, коли ще існувала стара Росія, як політично зорганізована цілість, тепер коли за ці три роки вона розложилася на систему самостійних республік з вповні зміненою соціальною структурою і коли сама ідея Всеросійських Установчих Зборів через те стралила вже всяку рацію, не можуть виражати волі народу, їх пославшого.

¹ Керенський Олександр Федорович (1881–1970) – російський політичний діяч, голова Тимчасового Уряду Росії. Член Партії Соціалістів-Революціонерів. Після Жовтневого перевороту 1917 р. – на нелегальному становищі у Фінляндії. Намагався брати участь у роботі Всеросійських Установчих зборів. У 1918 р. виїхав до Франції та Великобританії для переговорів із західними урядами про підтримку у боротьбі з більшовиками. У 1922–1932 рр. редагував есерівську газету “Дні”, виступав з різними антирадянськими лекціями, закликав Західну Європу до хрестового походу проти Радянської Росії. З 1940 р. жив у США.

² Авксентьев Микола Дмитрович (1878–1943) – російський політичний діяч. Член ЦК Партії соціалістів-революціонерів. Був обраний депутатом Всеросійських Установчих зборів. Після Жовтневого перевороту 1917 р. – один з організаторів Комітету порятунку Батьківщини і Революції, один з керівників Союзу захисту Установчих зборів. У вересні 1918 р. був обраний головою Державної наради в Уфі і очолив створений на ньому Тимчасовий Всеросійський уряд (“Директорію”), який об'єднав розрізнені антибільшовицькі уряди сходу Росії. Після перевороту О. Колчака у листопаді 1918 р. примусово висланий за кордон. У 1918–1940 рр. вів активну діяльність у різних емігрантських організаціях.

³ Мінор Осип Соломонович (1861–1932) – російський політичний діяч. Член ЦК Партії соціалістів-революціонерів. Був обраний депутатом Всеросійських Установчих зборів. З 1919 р. в еміграції. 16 травня 1921 р. підписав разом з О. Керенським, М. Авксентьевим та іншими маніфест правої групи партії есерів із закликом до нової інтервенції проти Радянської Росії. В еміграції продовжував активно працювати в есерівській партії, з вересня 1920 р. член редакції газети “Воля Росії” (Прага).

2. Коли не вважаючи на це, робляться спроби наповнити конкретним змістом цю політичну фікцію, то очевидно, це робиться з метою організувати замість скрахованих мілітаристичних інтервенцій новий політичний замах на східно-європейську революцію, проти чого ми протестуємо.

3. Ми рішучо не признаємо права за сею народною і всякими їй подібними всеросійськими пережитками претендувати на розпорядження долею народів б[увшої] Росії і українського народу зокрема.

Протягом останніх трьох літ український народ кілька разів заявляв свою тверду волю самому рішати про себе і зреалізувати невіддільне своє право на самовизначення, тому рішення дальшої судьби спочиває виключно в його руках і ми рішучо відмовляємо будь-кому сторонньому виступати від його імени.

Ми певні, що висловлену думку поділяють всі наші товариші, які на виборах до Всеросійських Установчих Зборів від України одержали більшість мандатів від неї.

М. Грушевський⁴, обраний до В. У. З. від Київщини,
Н. Григорієв⁵, « « « Поділля,
М. Чечель⁶, « « « Волині,

⁴ Грушевський Михайло Сергійович (1866–1934) – український історик та суспільно-політичний діяч. Голова Української Центральної Ради. Співпрацював з УПСР. Брав участь у Трудовому Конгресі Директорії. З 1919 р. в еміграції, де розгорнув широку наукову і політичну діяльність. Голова Закордонної делегації УПСР. Взяв участь у численних конференціях. Редактор видання “Борітеся-Поборете!”. Засновник Комітету незалежної України та Українського соціологічного інституту. У березні 1924 р. повернувся до України, де провадив активну наукову, організаційну та видавничу роботу. У 1929 р. став дійсним членом Академії наук СРСР. У березні 1931 р. заарештований та звинувачений у керівництві Українським національним центром, але невдовзі звільнений. Надалі проживав у Москві.

⁵ Григорієв Никифір Якович (1883–1953) – український громадський та політичний діяч. Член УПСР. У 1917 р. член Української Центральної Ради, один із організаторів війська. У 1918 р. – міністр освіти в уряді Всеволода Голубовича. У 1919 р. був обраний до Трудового Конгресу. З 1920 р. в еміграції. Був професором Празького університету. Активний діяч УПСР. У еміграції була написана і вийшла друком ціла низка його наукових праць. З 1938 р. в США.

⁶ Чечель Микола Флорович (1891–1937) – український політичний діяч. Член УПСР, член і секретар Української Центральної Ради. Соратник і політичний однодумець М. Грушевського, у 1919 р. разом із ним емігрував до Відня. Входить до Закордонної делегації УПСР – “віденців”. У вересні 1921 р. разом із М. Шрагом приїздив до Харкова, де провадив переговори із головою РНК УСРР Християном Раковським про повернення в Україну за умови легалізації УПСР. У 1922 р. повернувся в Україну. У 1931 р. заарештований у справі Українського національного центру і 1932 р. засуджений до 6-ти років позбавлення волі. У 1937 р. вдруге засуджений до 5 років ув’язнення, невдовзі засуджений до смерті.

М. Шаповал⁷, « « « « Київщини,
М. Шраг⁸, « « « « Чернігівщини.

Прага, 23 січня 1921 р.

*Центральний державний архів вищих органів влади
та управління України, ф. 3911, оп. 1, спр. 61, арк. 40–41.*

Vitaliy Khomenko (PhD in History, Teacher of history at Konotop Industrial and Pedagogical Special College of Sumy State University).

To the issue of the All-Russian Constituent Assembly: the Views of the Ukrainian Party of Socialists-Revolutionaries and the Ukrainian Party of Socialists-Revolutionaries in Emigration.

Abstract. The article studies the attitude of the Ukrainian Party of Socialists-Revolutionaries and the Party of Socialists-Revolutionaries in emigration towards the All-Russian Constituent Assembly. The history of the All-Russian Constituent Assembly is discussed in brief. The positions of the Ukrainian Party of Socialists-Revolutionaries and the Party of Socialists-Revolutionaries regarding the possibility of implementation of the concept of the Constituent Assembly while emigration are characterized. It is concluded that the Ukrainian Socialists-Revolutionaries, led by M. Hrushevsky, having turned to liberation positions, considered the idea of the Constituent Assembly irrelevant.

Keywords: All-Russian Constituent Assembly, Mykhailo Hrushevsky, the SRP, the USRP, emigration.

⁷ Шаповал Микита Юхимович (1882–1932) – український громадський та політичний діяч. Член УПСР. Член Української Центральної Ради, міністр пошт і телеграфу в уряді Володимира Винниченка, співавтор 4 Універсалу. Голова Українського національного союзу, міністр земельних справ в уряді Володимира Чехівського. З лютого 1919 р. в Галичині. Згодом в еміграції. У Празі розвинув жваву громадсько-політичну і культурну діяльність: голова Українського Громадського Комітету, співтворець українських вищих шкіл у Празі та Подєбрадах, голова Українського Соціологічного Інституту. Після 4 з'їзду УПСР (12.05.1918) належав до фракції “центральної течії”, в еміграції був одним з очільників УПСР, засуджував діяльність її Закордонної делегації.

⁸ Шраг Микола Ілліч (1894–1970) – український громадський та політичний діяч. Член УПСР. У 1917 р. член Української Центральної Ради та її Президії. За Директорії – радник дипломатичної місії УНР в Угорщині. Після 4-го з'їзду УПСР та розколу партії належав до центральної течії. З 1920 р. був одним з організаторів та діяльним членом Закордонної делегації УПСР у Відні, співредактором видання “Борітеся-Поборете!”. Брав участь у створенні та діяльності Українського соціологічного інституту у Відні. У 1924 р. повернувся в Україну разом із М. Грушевським. У 1931 р. заарештований у справі Українського національного центру, був засуджений на 6 років таборів. Невдовзі ув'язнення було замінено на заслання у Саратовську область Росії. Від 1952 р. на викладацькій роботі у Харкові, а з 1966 р. у Львові.